

10. Usazování v českých zemích

„... nemůžeme se stále vymlouvat na to, že Romové jsou tisíce let diskriminováni. Dlouhou dobu jim ale styl života nevadil: kočování a podobně...“

(Milan Knížák, MF Dnes, 22. 1. 2002, s. 8.)

„Romové mají kočování v krvi, s tím se nedá nic dělat...“

(Všeobecně rozšířený názor.)

V různých oblastech českých zemí se pro usazení Romů vytvořily odlišné předpoklady; na Moravě díky souhře některých okolností byly podmínky pro usazování Romů podstatně lepší než v sousedních Čechách. Zde zůstávali Romové ještě v 19. století neusazeni; odtud byli vyhošťováni a z trestu zasíláni na vojenskou službu do Uher.

Již koncem 17. století se na Moravě mohou výjimečně usadit první Romové povolání z Uher. Kladnou roli v počátcích tohoto procesu sehrály zejména představitelé některých šlechtických rodů. Před rokem **1698 povolal hrabě Kounic** ze svého uherského panství v oblasti Györu na své uherskobrodské panství **rodinu romského kováře Štěpána Daniela**, aby se zde věnovala výrobě doplňkového kovářského sortimentu. Tak v době nejkrutějších protiromských represí poskytl Kounic na svém panství ochranu romské rodině. **Privilegium však nebylo učiněno proto, že rodina byla romská, ale z toho důvodu, že mohla nabídnou požadované služby.** Vrchnost počítala s tím, že dojde k oddělení kováře od širší rodové komunity a k jeho následné asimilaci. Kovářská rodina totiž dostala povolení k usazení výměnou za jistá omezení: nařizovalo se jim nenosit romský oděv a nemluvit romsky, žít výhradně usedlým způsobem života co nejvíce napodobujícím život příslušníků dominantní společnosti.

Později docházelo k usazování dalších romských rodin z Uher na panství Uherský Ostroh, které patřilo Lichtenštejnům. Romové se usazovali i v dalších oblastech jihovýchodní Moravy. Tolerované převážně kovářské rodiny se však z ekonomických důvodů stále vracely k řemeslnému kočovnictví; pro svůj nevelký kovářský sortiment si tak zajišťovaly lepší odbyt. Uzemní pohyb se posléze stal důvodem pro vyhoštění některých z romských rodin zpátky do Uher. Ani uvedená okolnost však již zásadně nemohla zvrátit fakt, že **v oblasti jižní a jihovýchodní Moravy byly položeny základy pro trvalé usazení a integraci** romských skupin, které se v dalším období jen prohlubovaly.

Již bylo uvedeno, že **tereziánské reformy nijak výrazně situaci v usazování Romů na Moravě neovlivnily; větší podíl na něm mají sami Romové, usilující od počátku 19. století získat trvalá sídliště** právě na úrodném moravském území. Kočovný život nebyl žádnou romantickou idylou, nesl s sebou řadu nevýhod, nejistot a každodenních problémů. Kdyby to bylo možné, někteří Romové migrující v nevelkém okruhu několika obcí, by bývali rádi už i dříve napevno zakotvili v jedné z nich, alespoň po dobu mrazivých zimních měsíců.

V každé lidské komunitě jsou vždy určití lidé vyzrálejší, moudřejší a prozíravější než jiní, najdeme je i mezi tehdejšími Romy. Takoví si uvědomovali, že život v kočovném voze nedává předpoklady k tomu, aby jejich děti prožily život na jiné – lepší úrovni. Z vlastní vůle se proto rozhodli změnit zavedené poměry tím, že se usadí a pokusí se najít své místo ve většinové společnosti. Dominantní společnost se však k podobným snahám Romů nestavěla příliš přátelsky,

nejvíce překážek kladli obyvatelé obcí, na jejichž území se Romové chtěli usadit. Nedokázali se totiž pružně vyrovnat s představou, že by jejich sousedy byli nepopulární Romové, přizívající se čas od času na jejich polnostech a hospodářstvích; nedokázali se ze dne na den zbavit hluboce zakořeněných stereotypů v nazírání na Romy. Ale ani „osvícení“ Romové, o kterých je řeč, nebyli v této počáteční době připraveni a schopni žít harmonicky se svým neromským okolím.

Romové usilující o usazení museli mnohdy absolvovat zdoluhavou cestu provázenou řadou nepříjemností a konfliktů. Zdrojem velké síly a odhodlání vytrvat v započaté cestě bylo pro ně jistě i to, že **se ke změně odhodlali sami – na základě vlastního přesvědčení. Svých „výdobytků“ si potom uměli také náležitě vážit.**

Mezi Romy a samosprávami obcí se mnohdy odehrávaly letité spory o jejich usazení. Pod tlakem místního obyvatelstva **vznikaly romské osady většinou v „bezpečné“ vzdálenosti od vlastní obce** – na odlehlých okrajích vesnic, periferiích měst nebo na sporných katastrálních územích, ke kterým se žádná z obcí nechtěla hlásit. Obyvatelé romské osady zpravidla nepřislušeli do domovského svazku nejbližší obce; obecní představenstva se všemožně snažila obcházet zásady o přidělování domovského práva. Jeho udělení totiž s sebou neslo také povinnost obce postarat se (včetně sociálního zaopatření) o své, tedy i nejchudší členy. **Jako bezdomovci Romové neměli povinnost a vlastně mnohdy ani možnost navštěvovat školu.** Na druhou stranu o ni většinou nejevili valný zájem, protože neměli reálnou naději na uplatnění školních znalostí při zajišťování obživy. Negramotní Romové, špatně ovládající češtinu, neměli předpoklady zapojit se do společnosti, a tak se z romských osad vytvářely izolované jednotky – romská ghetta.

Ještě v době první Československé republiky nebyl problém vzdělávání dětí z romských osad zcela vyřešen, o čemž svědčí dopis, který zaslal v roce 1923 Jan Daniel z Petrova (o. Hodonín) prezidentu Masarykovi. Žádá jej o zajištění školního vzdělání a výchovy romských dětí: *„Vážený pane President, neračte naši prosbu oslyšet a zastaňte se našeho nešťastného národa, který je každým opovrhován, posuzován a dokonce i zvířetem nazýván. Proto s největší jistotou obracíme se na Vás, neboť nemáme žádného, kdo by se o nás jen trochu zajímal a obzvláště těch malých dětí cikánských, které nemají žádné výchovy a jsou tělesně i duševně zakrnělé a proč? Protože do školy choditi nemohou...“* Podobně Romové z romského tábora u obce Svatobořice (o. Kyjov) si v roce 1930 stěžují v petici zasláné na Ministerstvo sociální péče: *„Bydlíme v dřevěných boudách, které nám v zimě vítr a sníh boří nad hlavou. Každou zimu jest nás velká část omrzlých. Lepší domy si postaviti nemůžeme, poněvadž není zde místo a ani by to nebylo dobře tábor zvětšovatí. Naše děti nechodí do školy, ani je žádný ničemu neučí. Povalují se po poli a po silnici a budou z nich lidé horší a neuvědomělejší než my. Prosíme, aby nám bylo umožněno odstěhovati se buď jednotlivým rodinám, neb i více rodinám společně, tam kde by jsme měli nějakou práci a kde by jsme mohli alespoň trochu jako lidé bydliiti. A aby alespoň naše děti byly jednou na tom lépe než my.“* Jednání o vytvoření „cikánské jednotřídky“ přímo v osadě zůstala po celou dobu první republiky bezvýsledná. Dříve uvedený dopis J. Daniela byl však jedním z podnětů, které vedly k otevření první „cikánské školy“ u nás – v roce 1926 v Užhorodě na Podkarpatské Rusi. Postupně a velmi pozvolna vznikaly i školy další (Košice, Levoča, Štítňik); jejich nevýhodou byla segregace romských dětí a nemožnost navazování přirozených kontaktů s ostatními dětmi.

Na jižní a jihovýchodní Moravě vznikají romské tábory – osady – s větší intenzitou od druhé poloviny 19. století (počet obyvatel tábora – osady se pohyboval od 30 do 100 osob). Mezi jejich tvůrce patřily rody moravských Romů nejčastěji nesoucí příjmení: **Daniel, Holomek, Herák, Malík, Kýr, Ištván, Kubík** i další. Naproti tomu v Čechách kočovali nebo se v malých skupinkách postupně usazovali Romové s příjmením: **Růžička, Janeček, Vrba, Serynek, Procházka** a s dalšími, často typicky českými jmény.

Obr. 20 – Integrovaní moravští Romové přejímali od svého okolí i způsob odívání. Matka s dítětem z Hroznové Lhoty, okres Hodonín, kolem r. 1898.

nebo vynikající a známé osobnosti, jakou byl např. vyhlášený primáš Jožka Kubík (1907–1978) z horňácké obce Hrubá Vrbka.

Vedle usazených Romů se však na území Moravy dosud pohybují také **polokočovní Romové** (kočují sezónně – v létě kočují, na zimu se vrací do trvalých sídlišť) a především **Romové kočovní**. Zejména od druhé poloviny 19. století přichází na naše území z Haliče a Uher větší počet tzv. olašských Romů, pro které byl kočovný způsob života typický.

Přívlastek olašský vznikl ze slova valašský, odvozeného z názvu rumunského knížectví Valachie. Odtud i ze sousedního Moldavska odchází po zrušení „cikánského otroctví“ řada osvobozených Romů, kteří směřují do střední i západní Evropy, v tomto prostoru se ovšem neusazují, ale pokud mohou, kočují.

V izolovaných romských osadách přetrvávaly nadále negativní jevy související s všudypřítomnou bídou a nemožností dodržovat zásady hygieny – hlad a nemoci. Preventivní lékařská péče se osadám vyhýbala a Romové sami vyhledali lékaře spíše výjimečně, pokud byli s to nabídnout odměnu za provedené služby.

I když byly podmínky pro usazení Romů na Moravě ve srovnání s Čechami příznivější, ani zde neprobíhalo bez problémů. Romové, kteří chtěli změnit dosavadní způsob života, museli k uskutečnění těchto změn vynaložit velké úsilí. Podstatné však bylo jejich

Již v této době se daří některým Romům pronikat přímo do obcí, kde se stávají bezprostředními sousedy místních neromských obyvatel. Děti Romů žijících v obci **již musí povinně navštěvovat školu, jejich rodiče jako právoplatní, i když chudí obyvatelé obce mají sami zájem dobře vycházet se sousedy, kteří jsou jejich potenciálními zákazníky či zaměstnavateli; postupně zanechávají také drobných krádeží**. Po trvalém usazení začínali moravští Romové navazovat nejprve ekonomické, posléze sousedské a někdy i přátelské vztahy s obyvateli obce. O změně vztahu místních k jejich romským sousedům svědčí dnešní vzpomínky vesnických obyvatel na předválečné – „**naše Cikány**“. Dobře je znali, proto je už odlišovali od anonymního „cikánského celku“, jenž jim do té doby splýval. **V předvečer druhé světové války postoupila integrace trvale usazených moravských Romů do velmi slibného stadia**. Z moravských Romů se rekrutovali v rámci republiky **první Romové s výučním listem, středoškoláci, a dokonce od počátku třicátých let 20. stol. i vysokoškoláci** (JUDr. Tomáš Holomek, 1911–1988)

vlastní přání a rozhodnutí, že něco měnit chtějí. Potom byli schopni za takové cíle i vytrvale „bojovat“, jak sami se sebou, tak také se svým okolím.

Usazování a integrace Romů v oblasti jihovýchodní Moravy byla velkým úspěchem jak pro Romy samotné, tak i pro okolní společnost, ale nebyla zadarmo. Romové za ni museli „zaplatit“ jistou daň – **integrace probíhala ruku v ruce s vynucenou asimilací.** Tolerování romských rodin ze strany moravské šlechty bylo podmíněno striktním příkazem upustit od etno-kulturních specifik. Také později jednotlivci z řad Romů poznávali, že jejich přijetí „gadžovskou“ obcí bude snazší a rychlejší, pokud se jí co nejvíce přizpůsobí po stránce vnější i vnitřní (oděvem, chováním apod.). Asimilace – ať už dobrovolná či nikoliv – zůstávala jedinou cestou, jak se tehdy Rom mohl začlenit do majoritní společnosti; nesla však s sebou i negativa. **Došlo třeba ke zprerhání vazeb s původní rodovou komunitou, na kterou pak už nebylo možno zpětně působit, např. ovlivňovat její budoucí vývoj pozitivnějším směrem.** Na základě dnešních poznatků z oblasti sociologie i psychologie možno říci, že **asimilace není nejvhodnější cestou k úspěšnému zapojení Romů do většinové společnosti.**

Doporučená literatura:

Hanzal, Jiří: Romové tolerování na Moravě v letech 1698–1784. In: Časopis Matice moravské 114, 1995, s. 25 – 46.

Holý, Dušan: Mudrosloví primáše Jožky Kubíka. Praha 1984.

Horváthová, Jana: Kdo byli čeští Romové? In: Černobílý život. Praha 2000, s. 46–64.

Machačová, Jana: K akulturaci romské menšiny na Moravě v meziválečném období: analýza vzpomínek

Rudolfa Daniela. In: Slezský sborník, r. 94, 1996, č. 4, s. 278–294.

Machačová, Jana: Vývoj zákonodárství a Cikáni v českých zemích 1848 – 1918. In: Slezský sborník, r. 92, 1994, s. 12–21.

Málek, Jiří: Přehled historie Cikánů v českých zemích do r. 1848. In: Zpravodaj KSVIEF 1987.

Málek, Jiří: Ke vztahům českého a cikánského etnika v první polovině 18. stol. In: Český lid, r. 68, 1981.

Nečas, Ctibor: Asimilační tendence usedlých moravských a slezských Cikánů v období kapitalismu.

In: Zpravodaj KSVIEF 1987. č.3. sv. 3, s. 48–72.

Nečas, Ctibor: Obyvatelé cikánských táborů na Moravě (demografická charakteristika podle sčítání obyvatelstva r. 1930). In: Časopis Matice moravské, 96/1977, s. 313–333.

Nečas, Ctibor: Demografická charakteristika moravských Romů z počátku 20. století.

In: Historická demografie 10, 1986., s. 191 – 212.

Pavelčík, Jiří: „Cikáni“ na jižní a jihovýchodní Moravě. In: Slovácko, r. XLI, 1999, s. 183–197.

Štampach, František: Dítě nad propastí. Dítě toulavé, tulácké a cikánské, jeho záchrana, výchova a výučba.

Košice, Plzeň, 1933.